

Aktiivin II partisiippi Etelä-Savon murteissa¹

Aila Mielikäinen

Suomen murteiden aktiivin II partisiipin ongelmia on tähän saakka ratkottu lähinnä äännehistorialliselta kannalta, vaikka ne ovat ainakin yhtä suuressa määrin muoto- ja lauseopillisia. Erityisesti itämurteiden partisiippisysteemin selvittelyssä on otettava huomioon vartalotyyppien, sijamuotojen ja lauseenjäsenten keskinäiset suhteet, esiintyyhän partisiippi varsin monenlaisissa tehtävissä liittotempusten ja muiden rakenteiden osana sekä itse-näisenä partisiippina.

Tarkastelen seuraavassa lähinnä kahden predikatiivisesti käytetyn partisiippimuodon, nominatiivin ja essiivin, kehitystä Etelä-Savon murteissa. Tällä murrealueella esiintyvät nykyään miltei kaikki itämurteiden partisiippityypit, ja lisäksi on syntynyt omapohjaisia muodosteita. Siksi onkin aihetta olettaa, että koko niiden mutkikas järjestelmä valaisee jossain määrin sekä savolais- että kaakkoismurteiden partisiippimuotojen alkuperää ja voi antaa viitteitä myös länsimurteiden vastaavasta kehityksestä. Tutkimukseni lähtökohta on siis syntaktinen ja morfologinen, ja foneettisiin erikoispiirteisiin ($n:n$ kvantiteetinvaihteluun, n -loppuisten konsonanttiyhtymien assimiloitumiseen jne.) puutun vain niissä tapauksissa, joissa se on mainittujen aspektien kannalta välttämätöntä. Tutkimusaineisto käsittää kolmattasataa tuntia nauhoitteita² sekä lisäksi kenttämuistiinpanoja; muiden murteiden vertailumateriaali perustuu pääasiassa kirjallisiin lähteisiin sekä Muoto-opin arkiston (= MA) kokoelmiin. Omien litteraatioitteni transkriptiota olen yksinkertaistanut merkitsemällä ylilyhyet švaavokaalit ja siirtymä-äänteet lyhyiksi sekä jättämällä diftongien redusoitumisen (joka vaihtelee näissä murteissa huomattavasti) kokonaan merkitsemättä.

¹ Tämä kirjoitus on laajennettu esitelmästä, jonka pidin kielitieteen päivillä Helsingissä 12.2.1977.

² Mukana ovat Kangasniemi, Hirvensalmi, Mäntyharju, Mikkelin mlk., Ristiina, Juva, Anttola, Sulkava ja Puumala. Noin 2/3 nauhamateriaalista on peräisin Suomen kielen nauhoitarkiston (= SKNA) kokoelmista; omista nauhoitteistani on suurin osa säilytteinä Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksessa.

A. Liittotempusten aktiivin II partisiippi

1. Essiivi

Liittotempuksissa käytettävä aktiivin II partisiipin konsonanttivartaloinen essiivi, joka on määrätapauksissa voinut lyhentyä haplogogisesti (*antanunna* > *antanna*), on tyypillinen savolaismurteisuus. Koska siitä ei ole jälkeäkään suurimmassa osassa kaakkoismurteita tai länsimurteita, sitä voisi epäillä alkuperältäänkin savolaiseksi. Toisaalta kuitenkin mm. Tunkelo on päätellyt karjalan kielen monimuotoisen partisiippisysteemin perusteella essiivin kuuluneen jo muinaiskarjalaan, jossa se taas olisi ollut alkuaan lounaismurteista lainaa (Societas Scientiarum Fennica, Vuosikirja XVII B n:o 5 s. 15, 22). Essiivin levikkialue on jonkin verran laajempi, kuin Kettusen kartta (SM III A n:o 32) osoittaa: se ulottuu nimittäin yhtenäisesti savolaismurteista läntisimpiin kaakkoismurteisiin ja Kaakkois-Hämeeseen saakka (Lindén, KHMÄH I s. 50—51). Myös koko Etelä-Savon murrealueella — toisin kuin Kettunen on merkinnyt — essiivi on aktiivin II partisiipin päävariantti siinä mielessä, että se kattaa kaikki vartalotyytit ja kaikki liittotempukset.

a) Alkuperäisessä *lyhenty m ä t t ö m ä s s ä* asussaan essiivi esiintyy vain muutamissa vartalotyypeissä: kyseeseen tulevat *l-*, *r-* ja *s-*loppuiset konsonanttivartalot sekä joskus myös muut 2-tavuiset konsonanttivartalot (*-t*, *-h*, *-n*) ja 1-tavuiset vartalot.

-l: KanN *en palavelluna olev vierasta* / Hir *rotta ol kuolluna* / MänH *min_olen oikē katellunna* (SKNA 150) / Mik *sitä ei olt kukkās sen* [hevosen] *tukkō letitellünä* / Risna *ettei ves nūtā lījotelluna* (SKNA 1538) / Juv *ko se ol sitä raintō kieputelluna* (SKNA 359) / Antt *ehä sielä mittāk konneita pahast ollunakkās sihe aikā* / Sul *osko se külluna* (SKNA 1724) / Puu *ei se tulluna kaheksa* [työ-] *tuntija kūsümüksē*.

-r: KanN *eij_op purruna* [käärme] *koskā* (SKNA 5819) / Hir *se* [susi] *ol purruna sitä* [lammasta] *kaulasta* / Puu *sen tījän et kārme o ihmistä purruna*.

-s: KanN *mitä liem murissuna* (SKNA 5818) / Hir *kunnem min_op pessünä* [pyykkiä] / Mik *se ol revässünä sen* [hameen] *helman* / Antt *ehä sieltä piässinnäkkā* [mantereeseen] *enne kö kevätpuolē* (SKNA 6455) / Sul *poisha tuo o, ikā jo nāi pitkäle piässünä tiäläkī* (SKNA 2695).

-t: KanN *em minä heitā tienünä* (SKNA 8971) / MänH *ponnuna* [= potanut] *min_en ole* (SKNA 1529).

-h: KanN *et sä on nähünä* (SKNA 5818) / MänH *töit_olen tehünä* (SKNA 1529) / Mik *em minä ön nähünä* (SKNA 5795) / Juv *se ol silla laila tehünä* (SKNA 359).

-n: KanN *se ol pannunakkīt tuota* [pellin kiinni] / Hir *se o olluna ja männünä* / MänH *se ol se akka sannuna* [= sanonut] (SKNA 1529) / Puu *no nūt o se poppa*,

poppaniekkūs ni se on niit männinā pois.

1-tav.: KanN *se os vieninā* [tulen] *mehtā* (SKNA 302) / Hir *jos ei käüninā* [kinkereillä] / MänH *ottakos süöninā* (SKNA 3709) / Mik *ei nītā* [lintuja] *suanuna oikē, oikē ilemal luvata', 'ampuva* (SKNA 5795) / Puu *vaikka toine os lüöninā seinā* [lyhteitä] (SKNA 1716).

Pohjois-Savon, Pohjois-Karjalan, Keski-Suomen ja Vermlannin savolaismurteiden partisiippiesimerkistö³ osoittaa lyhentymättömästä essiivistä samantyyppistä vartalotyypijakaumaa: HeiV *pannuna* (Kettunen, SM I s. 160) / VehS *küllunna, nähniinnā, jänninnā* (MA Raija Happonen 1969—71) / LapL *kuollunna, näokassunna* (MA Esko Rautkorpi 1969—70); Kite *kävelliinnā, juossunna, tehniinnā* (MA Marjatta Vasara 1967—68) / Kont *kastellunna, suanunna* (MA Tauno Hirvonen 1969—70) / PieJ *hättäelliinnā, männinnā, jeänninnā* (MA Pirjo Eskelinen 1969—72) / Nmes *kuullunna, tuonunna* (Reijonen, Suomi III:6 s. 65, 72); Uur *tullunna, soanunna* (MA Esko Rautkorpi 1972) / Sum *vilassunna, uinnunna* (MA Raimo Hämäläinen 1967—68) / KanK *künnellunna, nõussunna* (MA Pekka Pöyhönen 1967—68) / Piht *lüllunna, peässinnā, juonunna* (MA Raija Lehtinen 1970—72); Ver *kuollunna, juossunna, süöninnā* (Kettunen, Suomi IV:8 s. 18). Muista vartalotyypeistä on esimerkistöä varsin vähän, ja sekin näyttää sijoittuvan savolaisalueen pohjois- ja itälaidalle: Kuusa *kaatununna* / SuoS *kirnununna* / Hyr *kavannunna* (Räsänen, Kainuun murteiden kaususyntaksi s. 113); Kont *pitäniinnā, karsinuna, lopettanunna* (MA Tauno Hirvonen 1969—70) / Kite *tarvinnunna, vihannunna, puonnunna* (MA Marjatta Vasara 1967—68); Sääm *tiikänninnā* (MA Marjatta Vasara 1971). Reijonen luettelee Nurmeksen murteesta essiivimuodot *haravoenuunna, kaopinunna, luwannunna, puonnunna*, mutta mainitsee erikseen, että sellaista tyyppiä kuin *lukenunna, ymmärtänyinnā* ei käytetä (mts. 41).

Partisiipin tunnuksen *n:n* assimiloituminen *l:ksi*, *r:ksi* ja *s:ksi* on siis säilyttänyt essiivin haplogosiselta lyhenemiseltä (ks. Kettunen, SM III B s. 67—68; Lindén, KHMÄH I s. 51), ja *ollunna, pessinnā* -tyypin rinnalla on alkuperäinen essiivi osittain säilynyt myös muissa konsonanttivartaloissa. Eri puolilla Savoaa — varsinkin Etelä-Savon ulkopuolella (samoin jo Kangasniemen murteessa) — esiintyvä *tehninnā, männinnā, tienniinnā* -tyyppi osoittaa selvästi 2-tavuisien vartaloiden pyrkimystä sanahahmoltaan yhtenäiseen essiiviin (vrt. myös *antanna, oppinna*), ja siksi siihen on liittynyt vielä 1-tavuisenkin vartaloiden essiivi (*tuonunna*). Itäisissä savolaismurteissa ja niiden ympäristössä näytävät erityisesti 3- ja useampitavuiset *t*-vartalot (*tarennunna, tarvinnunna, osannunna*) jäsenytyvän muiden useampitavuisien muotojen (*kävelliinnā, karissunna*; vrt. myös *lämmittännā, kuleksinna*) mukaan.

³ Kaikki tässä ja jäljempänä luetellut esimerkit on poimittu — ellei toisin mainita — joko litteroidusta tekstistä tai spontaanista fraseologiasta, ja niinpä ei esim. MA:n kokoelmissa esiintyviä irrallisia teemamuotoja ole otettu huomioon.

b) *nut, nüt* -loppuisissa partisiipeissa essiivi on tavallisesti *lyhentynyt*, ja tämä haplogoginen lyheneminen koskee siis kaikkia vokaalivartaloita sekä *t-*, *h-* ja *n-*loppuisia konsonanttivartaloita.

KanN *müte eij_os elänä; em min_on nähä tuommošta* (SKNA 5821) / *Hir sen äit mitä liep puhuna; mihkä liem männä* / MänH *mihin ne oj joutuna oikē* (SKNA 359); *kül se [kivi] o hävinä pois jo* (SKNA 3711) / *Mik oha miä kuppüttana monta kertō* (SKNA 4255); *ku se ol kironnakkim mitä ni se tapahtu* / *Risna se os voina parata* (SKNA 4267); *meit_o taina olla üheksä [sisarusta]* / *Juv se eij_olt panna miärekkä [palkasta]* (SKNA 359); *silloha se o rükana kuttel lahna* (SKNA 359) / *Antt se os männä ja hukuttana issese* (SKNA 6455); *kül sitä on nähä vaikka mitä* (SKNA 4554) / *Sul jalakō ei pakottana ühtä* (SKNA 1724); *se ei luvana lähtē* (SKNA 1724) / *Puu em mie tienä; se ol sanna [= sanonut] sit sille miu anopillei.*

Lyhentymäedustus on yleissavolainen, joskaan ei kaikkialla yhtä laaja-alainen (vrt. a-kohtaan): selvästi suurin eli miltei koko savolaismurteiston kattava on 2- ja useampitavuisten vokaalivartaloiden essiivin lyhentymäalue (*antanna, oppinna, lämmittännä, kuleksinna*). Aivan niin laajalle ei lyheneminen ulottune (ainakaan yksinomaisena) 3- ja useampitavuisissa *t-*loppuisissa vartaloissa (*tarena, maininna, osanna, hävinnä*), ja pohjoiseen päin siirryttäessä häviää kokonaan myös *tehnä, männä* -tyyppi (Reijonen, mts. 41), joka on yllättävän harvinainen Vermlannin savolaismurteissakin (ks. taulukkoa 4 s. 111).

Etelä-Savon murteissa on lyhenemistendensi selvästi pisimmällä: jopa *l-*, *r-* ja *s-*vartaloista käytetään lyhyitä essiivimuotoja *olna ~ olla* (Sul Puu), *purra ~ purra*, *pesnä ~ pessä*, ja suurimmassa osassa aluetta ne ovat alkuperäiseen essiiviin verrattuna hallitsevassa asemassa, Ristiinan ja Puumalan tienoilla miltei yksinomaisia:

KanN *em minä os sitä külna* [harv.] (SKNA 5818) / *Hir joham mä nüt kesälä ole kävelnä; jossei ok kala nielasna* / MänH *ei multa ot tulna* [harv.] *käivöuks katto-massa sitä* (SKNA 3711) / *Mik isä ol kirroilna sitä poikō* (SKNA 5795); *ei nütä [lehmä] millokäp purra* [käärme]; *miä o katkasna sem [kalan] piän* / *Risna ehäm miä nüt o ennä ommelnakkä; ettei kärmēt purra; se ol pesnä miut* / *Juv se nüt ei iha tülna eikä tuiskuna; ku se härkä ol töühäsnä sitä eukkova reitē* (SKNA 359) / *Antt em minä on ni, [viinalla] retkitelnä enkä parannelna; jos ne os ülitek kalat sitä [pyydyksestä] nousna* (SKNA 4553) / *Sul se ei totella müta* (SKNA 2692); *ei mulla hampaita ökkä, jotta nüt_os purra* (SKNA 2692); *ne ei piässä kulokemä sitä* (SKNA 2694) / *Puu minäkalaisija hüö lie olla; se pelto ol justē, kaura nousna orrale.*

Samanlaisia lyhyitä essiivimuotoja on tavattu lisäksi Etelä-Savon itäpuolelta (RanS, Kettunen, SM III B s. 68; Sääm, MA), ja ne on selitetty *tehnä*-tyypin analogiaksi (Turunen, ISMÄH s. 130). 1800-luvun lopulla ilmestyneessä Hirvensalmen murteen tutkimuksessa ne on mainittu kuten muutkin lyhyet essiivit sisäheiton yhteydessä (Hyyryläinen, Suomi III:7 s. 18). Etelä-

Savon sisäheittotendenssiä ei olekaan syytä jättää kokonaan huomiotta: idiolekteittain *olluna* ja *olna* -tyypit esiintyvät usein rinnan, ja joskus niitä on jopa vaikea erottaa toisistaan. Sisäheittoisesta hahmottamisesta lienee kyse sellaisissa esimerkeissä kuin *Mik ehä nitänt pienissä paikossa monta nüt sikoja olna olnakkä* — — *ei ne nī ettälä aina olnakkä* (SKNA 2561), joiden geminaatta-*k* on selvästi yleisgeminaation mukainen. Vaikka essiivissä ei ole tapahtunutkaan suoranaista sisäheittoa, on otettava huomioon kahden eri partisiippityypin raja-alue: savolainen essiivi (*olluna*) ja kaakkoismurteinen nominatiivi (*olt*) kohtaavat toisensa juuri Etelä-Savossa, ja niiden rinnakkaisuus on ilmeisesti vaikuttanut uuden, analogisen essiivin syntyyn (*teht* : *tehnä* → *olt* : *olna*).⁴ Näin on sitä paitsi päädytty kaikkien vartalotyypien osalta yhtenäiseen lyhyen essiivin muotosarjaan (ks. kaaviota s. 117). Muista savolaismurteista puuttuu sisäheittotyypin *olt* tuki, ja ne ovat siten jääneet alkuperäiselle kannalle, vaikka niiden essiivivariantit muuten vastaavat eteläsavolaista edustusta.

2. Sisäheittoinen nominatiivi

Aktiivin II partisiipin sisäheittoinen nominatiivi (*olt*) on tyypillinen kaakkoismurteiden piirre, vaikka esimerkiksi Kettunen on merkinnyt sen yksinomaiseksi myös suurimpaan osaan Etelä-Savoa (SM III A n:o 32). Kuitenkin se esiintyy tällä alueella vain muiden partisiippimuotojen rinnalla. Se on mahdollinen kaikista vartalotyypeistä, mutta syntaktisesti se on melko rajoittunut: sitä käytetään lähinnä vain kielteisessä imperfektissä, myönteisessä ja kielteisessä konditionaalien ja potentiaalien perfektissä sekä joskus myös muissa kielteisissä liittotempuksissa (erityisesti *olla*-apuverbistä kielteisessä pluskvamperfektissä).⁵

Kielteinen imperfekti: KanN *em minä pelänt*; *ehä se nüt pelottant siinti eikä mikkäv vielä sihe aikä* | Hir *ehä hā süönt ku voita leipē*; *ei küvent tüöhö* | MänH *em minä nujen nimijä tient* (SKNA 150); *ei ne voam peästänt riippikoulukä* (SKNA 3709) | Mik *se ei jänt iha selväst minum mielē*; *ei ne murist sitä* | Risna *ei ne sitä ühtä surt eikä oikē eppäilt* (SKNA 4264) | Juv *eihä ne just küllä mänt* [jouluna]; *ei se* [ruoka] *siitä müttunt* | Antt *eikä ne sihi* [ruokaan] *kuolt*; *mites tüö ette enemmäleikant* [ruista] | Puu *se* [uuni] *ei külömäks piäst*; *ei tuo* [kummitus] *kinttū kē tarttuma eikä se mittät teht*.

⁴ Vrt. passiivin II partisiipin eteläsavolaiseen vaihteluedustukseen *annettuna* ~ *annettu* ~ *annet*, joka on seuraavassa tapauksessa johtanut vastaavanlaisen analogiaan: Antt *kuhei mittä ümmäretnä* (SKNA 6455); *ümmärettiü* : *ümmärettiinä* → *ümmäret* : *ümmäretnä*.

⁵ Koko eteläsavolaisessa aineistossani on vain jokunen esimerkki myönteisestä indikatiivin perfektistä ja pluskvamperfektistä: Risna *se o asunt sielä* (SKNA 4263); oha *tuo* [leipä] *riittänt* (SKNA 4256) | Antt *se ol kastelt nüt pohjimaisi(a villoja* (SKNA 4553); *sinnep pit hakijal läkär ku ol siintiint laps*.

Konditionaalin perfekti: KanN *tottaha se os pükola pistänt; ettei os kehant käiväk koulu,a* / Hir *oskoha tuo osant tunte,am minut* / MänH *vaikk,os tappant neät sinut* (SKNA 150); ehän ne [tukit] *müten osi uint neät* (SKNA 3712) / Mik *se ku os süönt meijäv varpaita se hevone* / Risna *osiha miä vaikka kiintäntki; ehä siel,os sopint huonekkaluja paljo olemäkä* (SKNA 4265) / Juv *sekasotkuha sinä os tult* / Antt *osiha miä tanssint* / Puu *os pitänt piässä, matjamarkkinoile*.

Potentiaalin perfekti: KanN *mitä lievät pelant milloki; ei surkän ne* [paiseet] *lie hävint* (SKNA 8971) / Hir *hütökö lienem pant* / MänH *eiköhä se kirkkaikä liem mänt* (SKNA 151) / Mik *liekkö olt totta vai ei* / Risna *mikä lie hoitant mitekä* [sikoja] (SKNA 1538) / Juv *eikö ne* [sudet] *lie, huolint huonommista* [lehmistä] (SKNA 359) / Antt *mitel liet tutustunt* (SKNA 6453).

Kielteinen indikatiivin perfekti ja pluskvamperfekti: KanN *se emäntä eij,olt vielä ollu nukuksissa; kunnen olt nähniä ja enkä olt uskont nihe* [kummituksiin] *ollenkä* / Hir *em minä o iteltä vihtint kūsiväkkä; se* [sika] *ei olt noussu sieltä pois* / Mik *se ei olt paljo iänekäp piäsnä* / Juv *ei se olt töitä tehniä* / Antt *ei se* [kala] *olt pillautunna* (SKNA 6444) / Puu *em minäkä olt muistana sitä*.

Taulukkoon I olen laskenut näytteeksi sisäheittoisen nominatiivin osuudet liittotempuksittain viidestä 45 minuutin nauhoitteesta, jotka edustavat Kangasniemen, Hirvensalmen, Mikkelin, Ristiinan ja Anttolan murteita; vertailun vuoksi olen poiminut myös muut partisiippityypit, vaikka taulukko ei niiden osalta annakaan yleispätevää kuvaa.

Taulukko 1. Aktiivin II partisiiopin muodot liittotempuksittain Etelä-Savon murteissa (KanN Hir Mik Risna Antt: 3.45 t)

Partis.tyyppi Modus/tempus		<i>olt</i>	<i>ol(lu)na</i>	<i>ollu(*)</i>	<i>ollët</i>	Yht.
Ind. imperf.	k.	236	98	37	6	377
Ind. perf.	m.	—	57	6	3	66
	k.	1	22	5	—	28
Ind. pluskv.	m.	—	30	10	2	42
	k.	1	5	2	—	8
	olla}	6	—	1	—	7
Kond. perf.	m.	21	42	9	1	73
	k.	3	7	2	—	12
Pot. perf.	m.	5	7	1	1	14
	k.	1	1	1	—	3
Yhteensä		274	269	74	13	630

k. = kielteinen m. = myönteinen

Taulukosta näkyy selvästi sisäheittoisen nominatiivin keskittyminen kielteisiin liittotempuksiin sekä myönteiseen konditionaalien ja potentiaalisen perfektin. Näistä kielteisellä imperfektillä on suorastaan avainasema jo frekvenssinsä vuoksi: sen 377 partisiippitapauksesta on tässä otoksessa (630 parti-

siippia) peräti 63 % (236 tapausta) sisäheittoisia nominatiiveja.

Sisäheittoinen nominatiivi ei rajoitu yksinomaan kaakkoisiin ja eteläsavolaisiin murteisiin, vaan siitä on esimerkkejä myös Pohjois-Savosta, Keski-Suomesta ja Päijät-Hämeen itäosista saakka. Näidenkin murteiden aineisto osoittaa edellä mainittua liittotempusjakamaa: SuonJ *minä en suant kerrassa mittä; ei herent kerppät hēilumasta; min_en tahtont tullat toēmē* (Kettunen, SM I s. 152—157) / Maan *ei nähnt* (Ruoppila — Soutkari, SML s. 110) / Vesa *ei ollenkām mänt hukkä; ei se süönt sitte* (MA Marja-Leena Miettinen 1969) / Joutsa *sit_ei talo maksant mitä; meist_ei olt mūta isomman tiō tekijätä; sille os pitänt süötteäk kilēm maitova*. Keski-Suomesta on havaintoja jo 100 vuoden takaa: Grotenfelt mainitsee Pohjois-Hämeen murretutkimuksessaan (1878) ainoana sisäheittoisena aktiivin II partisiipin nominatiivin, jota käytetään vain »kieltäväisen konjugationin imperfektissä»: *ei minä soant, ei hän lukent, ei hūō ois sanont* (Suomi II:12 s. 314). Pohjoiseen ja länteen päin siirryttäessä sisäheittoinen nominatiivi käy aina harvinaisemmaksi, ja esimerkiksi Pielavedeltä sitä on merkitty enää vain *olla*-verbistä,⁶ jolla jo suuren frekvenssinsä vuoksi on keskeinen asema erilaisten taivutustyyppien synnyssä ja leviämässä.

Levikkialueen laajuudesta huolimatta on sisäheittoista nominatiivia pidettävä savolaismurteissa myöhäisenä tulokkaana. Tunkelo olettaa *antant*-tyypin kuuluneen jo muinaiskarjalaan (mts. 22), mutta Ruoppilan mukaan *u, ü* on ollut ainakin osassa aluetta säilyneenä vielä savolaismurteiden syntymävaiheissa (ÄMÄH s. 136). Savolaismurteiden yleisedustus (huom. myös Vermlannin savolaismurteet) puolustaakin jälkimmäistä selitystä; Etelä-Savon murteissa sisäheittoinen nominatiivi sopii luontevasti kaakkoismurteista kulkeutuneiden piirteiden joukkoon, ennen kaikkea koko sisäheittoilmiöön, ja selvimpänä todisteena myöhäisestä lainasta on juuri syntaktinen rajoituneisuus: savolaismurteissa on predikatiivisiin asemiin vakiintunut jo varhain aktiivin II partisiipin essiivi, eikä uudella sisäheittoisella tyyppillä, joka on tuskin enää jäsentynyt edes nominatiiviksi, ole ollut mitään edellytyksiä päästä sen tasavertaiseksi rinnakkaisvariantiksi. Kuitenkin niihin liittotempuksiin, joissa partisiippi ei ole selvästi predikatiivinen, on sisäheittoinen nominatiivi sopinut: aluksi on ehkä tullut kyseeseen vain kielteinen imperfekti ja vähitellen muut siihen rinnastuvat (kieltoa, epäilyä tai epävarmuutta ilmaisevat) modukset ja tempukset.⁷ Näissä sisäheittoinen nominatiivi on morfologisen yleispätevyytensä vuoksi kyennyt leviämään melko laajalle; savolaismurteiden eteläräjä on tässä suhteessa kuitenkin jyrkkä,

⁶ Nuutinen, Olavi, Pielaveden murteen jälkitavujen yksinäisvokaaleista ja diftongeista. Laudaturtyö 1968. Säilytteillä Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa.

⁷ Huom. erityisesti konditionaalien ja potentiaalien imperfektissä yleinen lausetyyppi (ks. esimerkistöä) *osko olt, mitä liet teht*, jonka partisiipissa tuskin on tajuttavissa min-käänlaista predikatiivisuutta.

sillä jo kaakkoismurteiden puoleisista siirtymämurteista puuttuvat mainitut syntaktiset rajoitukset.⁸

3. *-t:tön* nominatiivi

Savolaismurteissa esiintyy nykyään melko laajalti länsimurteiden *ollu^x*, *antanu^x* -tyyppistä partisiippiä vastaava *-t:tön* nominatiivi: se on vallalla mm. Päijät-Hämeessä sekä essiivin rinnalla Keski-Suomessa, Pohjois-Savossa, Kainuussa ja Pohjois-Karjalassa saakka. Kettunen ja Rapola selittävät sen levinneen suoraan lännestä, mutta Turusen mukaan on ainakin itäisissä savolaismurteissa voinut tapahtua omapohjaistakin kehitystä. (Kettunen, SM III A n:o 32 ja SM III B s. 67; Rapola, SKÄHL s. 314; Turunen, ISMÄH s. 129).

Etelä-Savon murteiden nykyedustus osoittaa, ettei kyseessä ole niin yksioikoisesti selittyvä läntinen laina, kuin tähän asti on otaksuttu. Vaikka *-t:ttömästä* nominatiivista on esimerkistöä koko alueelta, sen vartalotyyppi-jakauma ja sandhiedustus poikkeavat olennaisesti läntisestä variantista: kyseeseen tulevat vain *l-*, *r-* ja *s-*loppuiset vartalot, joskus myös muut 2-tavuiset konsonanttivartalot sekä 1-tavuiset vartalot. Tavallisimmin muodot ovat vokaaliloppuisia, ja loppukahdenteista tyyppiä kuulee lähinnä alueen länsilaidalla. Kuten seuraava esimerkistö osoittaa, on *-t:ttömän* nominatiivin käyttö muutenkin laajinta juuri läntisissä osissa (erityisesti KanN MänH), kun taas Ristiinan tienoilla tyyppi on täysin satunnainen:

-l: KanN *toiset ei küllu sitä; ei kummitellu lehmät eikä mökit [mielessä]; sitä m_o ihmetelliik ku minä näiv vanhaks elä (SKNA 5821) | Hir eikä sieltä tullu pois lähettiivä; os siütellii sänä [lehmiä]; kuka velikulta lie ollus sellane | MänH olenham minä ollu kovissahi ukonilmossa (SKNA 150); se ol kuollu^u pois jo (SKNA 6630) Mik ettei ne [langat] tullu tasasi,a [värjätessä]; [minä] om monta kertö ajatellu nē että — —; mite se os ollus sitte | Risna ei sänä ollu [harv.] ku üks opettaja | Juv küllä minä ö^h küllu sitä; eikä nētä [ostoruokia] ollukkäs sihe aikā | Antt ei joka talavi tullu käivüiks [markkinoilla] (SKNA 6445) | Sul ei nitä tullu sieltä tänne (SKNA 2694) | Puu miä o aina ajatelna ku tuolla, hautūmuala o kävellü että — — (SKNA 1717); ne o kuolluk kaik niit.*

-r: KanN *eikä se surru sitä ühtä.*

-s: KanN *sūtar ol pessū nuamasap puhtäks | Hir min_osin niiväsū tuol lasin [= ikkunan] auk; ei piässūs sūmā rotat [viljoja] | MänH se ol pūhäsū noir^h kasvojā (SKNA 6657) | Mik se ol noussu kan^hkaslauwalle [kutomaan] | Juv eikä vielä piässū mihikā [kulo] (SKNA 359) | Puu ku ne [puut] o, kuivana ja karissu noki pois.*

-t: KanN *ehä sit_os tienü vaikk_os [käärme] pistännäik ku — — (SKNA 8971); ehä se tainum monta vuotta vaile' ’olla, säv vanha (SKNA 5821) | MänH ei se tainnun*

⁸ Suomenniemi liittyy havaintojeni mukaan tässä jo Etelä-Savoon.

nähä ühtä (SKNA 3709) / *Sul em mie tienü sitä* (SKNA 2692).

-h: KanN *ottekos nähniü semmosta* (SKNA 5818) / MänH *minä olen tehniü kaikkija talo(ust)öitä* (SKNA 150); *mut min_en_os suttu koskâ nähniük* (SKNA 3714) / *Juv mikä hä niüt ol' nähniüm mitäki* / *Sul minä en tehniü nitä* [tuohitöitä] (SKNA 2694) / *Puu em miä muita ihmeitä tehniükkä*.

-n: KanN *se ol' kerinä nistä villam pois, ja pannun ne keritiüt nahat sit sinne, välli; ne os ne lahnat männiün niät* [veteen] (SKNA 301) / *Hir hehkkhä sitä männü ol' jo* / MänH *ol se emäntäkkä sit neät nīm pannum mielehē* (SKNA 359); *se isävainä ol sannukkī* [= sanonut] (SKNA 152) / *Mik se ol' männüü aika huonō* [= huonoksi] *jo* / *Juv meiltä ei vielä kulo männü* (SKNA 359).

I-tav.: KanN *en ok kahtē päivä süönü mittä; totta kai se ol' oppija käniük koska se lapsija osas opettō* / MänH *niit ne oj jianü nekkī* [taiat] *pois* (SKNA 150); *ettem min_osis soanu kaloja* (SKNA 150); *se ol' käniüs sielä* (SKNA 360) / *Sul mie en nitä* [lintuja] *müönü* (SKNA 2694).

Pohjois-Savon, Pohjois-Karjalan, Keski-Suomen ja Vermlannin savolaismurteiden esimerkistö osoittaa suunnilleen samaa vartalo-tyyppijakaumaa, joskin se käsittää Vermlantia lukuun ottamatta loppukahdenteisia muotoja myös muista vartaloista:⁹ *HeiV ollu, kerinniü, vastannu* (Kettunen, SM I s. 159—161) / *SuonJ tullu, ätellu, noussu* (Kettunen, SM I s. 152—153) / *LapL ollu, nähny, jeäny, lähteny, tapahtunu, tärvänny* (Latvala, Suomi III:17 s. 72—90) / *Iis kuollu, piässy, nähny, männy* (Virtaranta, Suomen kansa muistelee s. 264—273); *Kiüh kiänelly, kiljäsсу, tänu, suanu* (Ruoppila — Soutkari, SML s. 90—98) / *Kont hüvellu, surru, äuvvaäsu, huomannu* (MA Tauno Hirvonen 1969—70) / *Nmes töytyytelly, pannu, tehny* (Reijonen, mts. 64—82); *Lau tullu, juossu, ottanu, pilannu* (MA Pentti Suihkonen 1972—73) / *Piht ätellu, nüvässä, siintiiniü* [hary.] (MA Raija Lehtinen 1970—72); *Ver tullu, kuollu, soanu, tehny* (Mägiste, Vermlannin sammuvaa savoa s. 62—66). Päijäthämäläisissä murteissa loppukahdenteinen tyyppi on jo vartalosta riippumatta vallitseva, ja sama edustus-tapa on levinnyt viime aikoina Mäntyharjunkin murteeseen (esim. MA), vaikka siinä on vielä havaittavissa myös varhempi savolainen essiivi-nominaatiivisysteemi: *Joutsa ei se antanus sitä hevuskätijä; ehäm minä oikē osanu ehkä tietänüm mite se* [pato] *toimi* / MänH *se ol oppinun neät soittamä* (SKNA 3709); *se ei vielä kiivenüm mä_ellaskü* (SKNA 3712); *se eij_antanuk* (SKNA 3714). Samoin näyttää uudemman läntisen kerroksen leviäminen olevan alullaan jo Kangasniemenkin murteessa: *ei kärmēt pistänü sitte nittä* [lehmiä]; *se ei os müte elänü nñ kauwa; vaikkei kahtonukkä*.

Hyyryläinen, Tarkiainen ja Kettunen eivät mainitse -t:töntä nominatiivia Etelä-Savon murteista,¹⁰ minkä perusteella se olisi melko myöhäinen, joskin

⁹ Mahdollinen loppukahdennus on tässä luettelossa jätetty merkitsemättä.

¹⁰ Hyyryläinen, Otto, Tutkimus Hirvensalmen kielestä, Suomi III:7, Helsinki

nopeasti levinnyt tulokas. Sen suhteellinen yleisyys alueen länsilaidalla sekä erityisesti Päijät-Hämeen rajoilla esiintyvä loppukahdennus viittaavat selvästi läntiseen vaikutukseen, mutta vartalotyyppijakauma ja pääasiallinen vokaaliloppuisuus todistavat osittaisen omapohjaisen kehityksen puolesta: Alkuperäisestä, lyhentymättömästä essiivistä, joka on säilynyt vain muutamissa vartalotyypeissä, on pääte *-(n)na*, *-(n)nä* — todennäköisesti juuri läntisestä vaikutuksesta — voitu helposti jättää pois, ja näin on jäänyt jäljelle vokaaliloppuinen »nominatiivi» (*olluna* → *ollu*, *piässinä* → *piässä* jne.). Sen sijaan ne essiivimuodot, jotka ovat aina haplogogisesti lyhentyneitä (*antana*, *osana*), eivät ole voineet korvautua *antanu*-tyyppisellä partisiipilla. — Lyhentymättömän essiivin ja *-t*:ttömän nominatiivin suhteet käyvät ilmi taulukoista 2—4, joihin olen laskenut kolmen murteen vartalotyyppijakaumat. Mukana ovat Mikkelin, Kangasniemen ja Vermlannin savolaismurteet, ja esimerkiksi Mikkelin ja Kangasniemen välillä näkyy jo selvä ero *ollu*-tyypin suhteellisessa yleisyydessä. Taulukot osoittavat myös, ettei muilla partisiippimuodoilla ole samanlaisia vartalotyyppirajoituksia.¹¹

Taulukko 2. Liittotempusten aktiivin II partisiipin vartalotyyppijakauma Mikkelin murteessa (12 × 0.45 t:n nauhoitteista)

Partis.tyyppi Vartalotyyppi	<i>olt</i>	<i>olna</i>	<i>olluna</i>	<i>ollu</i> (*)	<i>ollät</i>	Yht.
1-tav.	46	53	—	—	3	102
2-tav. vok.	112	116	—	—	20	248
kons.						
<i>t</i>	16	7	—	—	—	23
<i>l</i>	256	120	35	16	7	434
<i>r</i>	1	—	1	—	—	2
<i>s</i>	11	9	1	1	—	22
<i>h</i>	22	27	—	—	3	52
<i>n</i>	15	12	—	1	2	30
3- ja us.tav. vok.	22	14	—	—	5	41
kons.						
<i>le</i>	2	5	—	2	2	11
<i>ne</i>	4	5	—	—	—	9
<i>ise</i>	1	—	—	—	—	1
<i>itse</i>	23	10	—	—	—	33
Supistumaverbit (ja muut <i>t</i> -vart.)	35	48	—	—	2	85
Yhteensä	566	426	37	20	44	1093
%	52	39	3	2	4	100

1893; Tarkiainen, V. Äänne-opillinen tutkimus Juvan murteesta, Suomi IV:2, Helsinki 1903; Kettusen murrenäytteissä on tosin yksi esimerkki Juvalta: *oesko ollut täöitä kahta litro* (SM I s. 176).

¹¹ Taulukoiden tulkinnassa on huomattava, että prosenttiset osuudet on laskettu vain kunkin otoksen selvennykseksi. Mitään yleispätevyyttä niillä ei ole, eikä niiden perusteella voine suoraan verrata eri murteitakaan keskenään, koska kaikissa idiolekteissa ei välttämättä esiinny kaikkia mainittuja partisiippityyppejä. — Otokset on pyritty saamaan mahdollisimman edustaviksi, ja siksi ne ovat erisuuruisia; tasoitaminen olisi merkinnyt harvinaisimpien partisiippi- tai vartalotyyppien karsitumista.

Taulukko 3. Liittotempusten aktiivin II partisiipin vartalotyyppijakauma Kangasniemen murteessa (8 × 0.45 t:n nauhoitteista)

Partis.tyyppi Vartalotyyppi	<i>olt</i>	<i>olna</i>	<i>olluna</i>	<i>ollu</i> (^x)	<i>ollët</i>	Yht.
1-tav.	20	29	2	24	3	78
2-tav. vok.	36	158	—	1	19	214
kons.	<i>t</i>	12	6	2	4	24
	<i>l</i>	86	7	79	1	391
	<i>r</i>	—	—	1	—	1
	<i>s</i>	3	—	2	9	15
	<i>h</i>	7	18	11	3	58
	<i>n</i>	2	—	4	9	16
3- ja us.tav. vok.	5	24	—	—	—	29
kons.	<i>le</i>	1	—	2	7	10
	<i>ne</i>	—	2	—	—	2
	<i>ise</i>	—	—	1	—	1
	<i>itse</i>	3	10	—	—	13
Supistumaverbit (ja muut <i>t</i> -vart.)	21	32	—	—	6	59
Yhteensä	196	286	102	293	34	911
%	22	31	11	32	4	100

Taulukko 4. Liittotempusten aktiivin II partisiippi Vermlannin savolaismurteissa (aineisto koottu seuraavien teosten yhtenäisistä kielennäytteistä: Aminoff, Suomi II:17; Kettunen, Suomi IV:8, Suomi V:17 ja SM I; Mägiste, Vermlannin sammuvaa savoa)

Partis.tyyppi Vartalotyyppi	<i>olna</i>	<i>olluna</i>	<i>ollu</i>	<i>ollut</i>	<i>ollët</i>	Yht.
1-tav.	187	—	3	3	—	193
2-tav. vok.	407	—	—	—	—	407
kons.	<i>t</i>	52	—	1	—	53
	<i>l</i>	—	44	354	11	409
	<i>r</i>	—	—	1	—	1
	<i>s</i>	—	—	26	—	26
	<i>h</i>	3	8	98	1	110
	<i>n</i>	2	—	40	—	42
3- ja us.tav. vok.	79	—	—	—	—	79
kons.	<i>le</i>	—	1	4	—	6
	<i>ne</i>	3	—	—	—	3
	<i>ise</i>	—	—	2	—	2
	<i>itse</i>	5	—	—	—	5
Supistumaverbit (ja muut <i>t</i> -vart.)	149	—	1	—	—	150
Yhteensä	887	53	530	15	1	1486
%	60	4	36	1	0	100

Sama vartalotyyppien vastaavuus näkyy muidenkin savolaismurteiden esimerkistä, joten pohjimmiltaan on kehitys eri puolilla Savoaa ollut melko yhdenmukainen. Jonkin verran tätä yhtenäisyyttä hämmentää Pohjois-Savosta jo 1800-luvulla merkitty tyyppi *tahtonu, tapahtunu, moannu* (Latvala, Suomi III:17), joka esiintyy myös itäisissä savolaismurteissa. Silti nämäkin

tapaukset saattavat selittyä aivan samoin kuin edellä mainitut konsonanttivartalot: juuri itäisistä savolaismurteista (sekä Kainuusta) on mainintoja *osannunna*-tyyppisestä essiivistä, jonka pohjalta myös *t:tön* nominatiivi on voinut kehittyä muuta savolaisedustusta laaja-alaisemmaksi. Edelleen lienee itäisten savolaismurteiden heijastusta Etelä-Savon itälaidalla vastaan tuleva loppukahdenteinen, vartalotyyppistä riippumaton nominatiivi (Sääm *sanonu, tarvinnu, luvanu*, MA Marjatta Vasara 1971; vrt. Kite *pelanu, pakottanu, vähennii*, MA Marjatta Vasara 1967—68), josta olen havainnut oireita jo Etelä-Savonkin puolelta.¹²

Varsin usein on *ollu*(*)-tyypin lainautumisessa viitattu myös **k*-loppuisen edustuksen todistusvoimaan (esim. Rapola, SKÄHL s. 314). Tällaisen läntisen sandhi-ilmiön suora siirtyminen täysin erilaiseen ympäristöön ja etenkin aivan erilaiseen partisiippisysteemiin vaikuttaisi kaiken kaikkiaan oudolta, ja edellä mainitsemani essiivilähtöisyys kumoaa sellaisenaan koko käsityksen. Läntisimmissä savolaismurteissa — samoin kapealla vyöhykkeellä Etelä-Savon länsilaidalla — esiintyvä loppukahdennus on tietenkin läntistä lainaa, mutta kuuluu ehkä alkuperäistä sandhiedustusta uudempaan kerrostumaan. Toisaalta on otettava huomioon itäisten savolaismurteiden laajempi sandhivaihtelu *-i* ~ *-k*: *ehiik kirnu, nñ Jeevik* (Turunen, ISMÄH s. 128), joka ulottuu Sääminkiin (MA) ja Sulkavalle saakka: *ruojukkeenņiks* (SKNA 2686), *lihiü ikäne* (SKNA 2694). Näin ollen ei tällä alueella esiintyvää *ollu*^x ~ *olluk* -nominatiivia voi selittää samoin kuin läntisissä savolaismurteissa: siihen liittyy nimittäin vielä *t*-loppuinen nominatiivi (*ollut*), joka esiintyy karjalassakin ja jonka Turunen olettaa eräiden havaintojensa perusteella kuuluneen aiemmin myös Pohjois-Savon murteisiin (ISMÄH s. 128; huom. myös Vermlannin savolaismurteiden edustus, ks. taulukkoa 4 s. 111). *ollut*-tyypin keskeistä asemaa itäisten savolaismurteiden ratkaisussa osoittaa mm. se, että Pielsjärven murteessa lyhentymätön essiivi ja *t*-loppuinen nominatiivi vastaavat vartalotyyppijakaumaltaan toisiaan: *ollunna* ~ *ollut*, *jäniinnä* ~ *jäniüt*, mutta *antana* (MA Pirjo Eskelinen 1969—72; kerääjän oma maininta). — Pohjoissavolaisen *ollu*-tyypin sandhiedustus on vielä vailla tarkempaa tutkimusta, mutta ilmeiseltä näyttää, että loppukahdennus on usein merkitty pelkästä tottumuksesta. Selviä vokaaliloppuisiakin muotoja on nimittäin mainittu mm. Heinävedeltä (Kettunen, SM III B s. 67), Karttulasta ja Lapinlahdelta (MA). Loppukahdenteisessä edustuksessa Pohjois-Savon murteet voivat liittyä yhtä hyvin itäisiin kuin läntisiin naapureihinsa.¹³

¹² Toistaiseksi kaipaavat vielä tarkistusta sellaiset Sulkavan murteesta merkitsemäni tapaukset kuin *ei se selevinü sieläkä; niit minä en öp pivüstänü mittä; em minä ös sitä homnö en öp pitänü*, jotka ovat kaikki samalta kienoppaalta (SKNA 2694). Ilmiö saattaa hyvinkin liittyä jo Säämingin edustukseen, jonka laajuus selittynee *-t:n* ja *-k:n* sandhivaihtelun pohjalta.

¹³ Myöhempien tutkimusten varaan jää sen seikan selvittäminen, onko *n:n* kvan-

4. Monikon nominatiivi

Monikkomuotojen sijasta käytetään verbintaivutuksessa murteittain inkongruenttisesti yksikköä, ja niinpä myös liittotempuksissa korvaa partisiipin monikon nominatiivin usein yksikkö. Eteläsavolaisessa aineistossani monikon nominatiivi esiintyykin lähinnä lauseissa, joissa monikollisuutta on haluttu erityisesti korostaa, ja aivan välttämätön se on silloin kun subjekti puuttuu. Tavallisesti muoto on *nēt* (~ *lēt, rēt, sēt*) -loppuinen, mutta joskus siihen voi liittyä vielä *te*-tunnus (*-nētte* ~ *-nette* jne.).

-nēt jne.: KanN *ehä ne uskonēt sitä; toisija küljā ol' ettei antanēt* [kerjäläiselle] *mittā* / Hir *mitä ne liek kuleksinnēt; sielā külema o käünēt* [nuotalla] / MänH *ne ei tiikännēt tulla* (SKNA 3709); *eij_os soanēt kaloja ensirhkā* (SKNA 150) / Mik *ne ol' puotainnēt sieltä ünī piältä ja ruvenēt juoksemā* (SKNA 5799); *ei kettäk kääültänēt* [koulua] *muita ku minut* / Risna *nihä ne ol' pesnēt* (SKNA 4271); *papikirjoi olvat müttanēt evelinaks miut* / Juv *kotmökkiläist ei kehannēt tullas sieltä* (SKNA 359); *millo mittāil liev vienēt sinne* [haltioille] / Antt *minhkā nüt nuapurit lie ajellēt* (SKNA 6445); *em minä tijās sanovaj jos os jollonkūp pitänēt* [iltamia] / Sul *ne ol' sille huastanēt sitte* (SKNA 1724); *missä lie ollēt* (SKNA 2694) / Puu *johan ne nüt o kuollēt; sielt_ov varastannēt mitä sinnev vehkeitä jäi*.

-nētte ~ *-nette* jne.: Hir *eikä* [papit] *sitte vastausija suanētte* [rippikoulussa] (SKNA 7450); *sieltä ülāikkunasta ol' [vettä] viskannētte* (SKNA 7455) / Mik *ei meilä käünētte* (SKNA 5795); *vanhemmat miehet ot [= otti] ja, sen ol' nähnette* (SKNA 7453); *ei ne sitä pelännette* (SKNA 5793) / Antt *ne eij_os vienētte mikkās sitte* [lääkäriin] (SKNA 6455); *ei ne tienētte, mittā* (SKNA 6455).

Olen laskenut kokeeksi partisiipin kongruenssin 15 tunnin nauhoitteista (KanN Hir Mik Risna Antt Puu). 295 monikkotapauksesta oli partisiippi yksikössä 230 kertaa, ja monikon nominatiiveja oli vain 65 eli 22 %. Näistä 65 tapauksesta oli subjektittomia kaikkiaan 33 eli runsas 50 %. — Kongruenssi-prosentti vastaa täysin Göran Karlssonin muista savolaismurteista laskemaa kongruenssia: hänen otoksessaan on 502 monikkotapauksesta ollut monikon nominatiiveja 113 eli 23 % (Sananjalka 8 s. 19). — Ilman subjektittomia lauseita olisi monikkomuotojen määrä siis huomattavasti pienempi. On selvää, ettei muita partisiippimuotoja edes tajuta yksiköllisiksi, ja niin ollen varsinaisia monikkomuotoja käytetään vain monikkoa korostettaessa. Tämä näkyy erittäin hyvin pleonastisesta *nētte* ~ *nette* -tunnuksesta, joka on monikon 3. persoonan *vatte, vätte* -päätteen analogiaa (*antāvatte, antovatte*).

titectinvaihtelulla (*ollunna* ~ *olluna*) mitään osuutta *-t:*tömän nominatiivin sandhi-eroihin. Havaintojeni mukaan *ollu*-tyyppi saattaa nimittäin joskus edustua idiolekteittain jopa *n*-loppuisena (MänH Juv). — Vastaavasti on tarkkailtava myös geminaatta-*n:n* ja yksinäis-*n:n* suhdetta haplogoiseen lyhenemiseen (*antanunna, osanunna*).

B. Itsenäinen aktiivin II partisiippi

Itsenäisenä predikatiivina, attribuuttina ja muina lauseenjäsentinä esiintyvän partisiipin yksikön nominatiivi on Etelä-Savon murteissa *t*-loppuinen, ja taiputus on tyyppiä *kuollut : kuollē- : kuollei-*. — Esimerkkejä nominatiivista: KanN *keltämässä süntiinüit ol iha se minu isän; se eij_ole ühtän näivettiin se kala* (SKNA 302) / Hir *min_o iltasella nīv väsinüit; se o ku kierō kasvanut pū* / MänH *se ol jo nän, rammettunut [= vaivainen] sellanen* / Mik *sivämmuassa kasvanut ol [äiti]; oikē semmone hermostunut pappi* / Risna *isä tuas ku se ol särkünüit [= vammainen] mies; vanha väsinüit eukko* (SKNA 4271) / Juv *se ol märännüit jo* (SKNA 359); *se [eläin] oj jo sillo kuollut ollu* / Antt *viäntinüit pū; jökkis sellane, oppinut ihmine* (SKNA 6455) / Sul *se eij_olla rippikoulun käänükä* (SKNA 1724); *minäkī oli sihe [puintiin] vähä nī ku ihan tottunut* (SKNA 2695) / Puu *sīn_ol iso hūtinüit verlammikko sīnä jällä; minuwa ei kuollut pelota*.

Savolaismurteiden itsenäisen partisiipin *t*-loppuisesta edustuksesta on useita, varhaisiakin havaintoja (esim. Hyyryläinen, Suomi III:7 s. 49; Tarkiainen, Suomi IV:2 s. 36; Brax, Suomi III:3 s. 25; Reijonen, Suomi III:6 s. 40; Kettunen, SM III B s. 68; Terho Itkonen, Vir. 1969 s. 145), ja myös uudempi murreaines osoittaa tämän kannan yhä säilyneen: Kart *kuivanut jivä* (MA Esko Rautkorpi 1967—68) / LapL *se ov vastapöikinet; vastasiintinüit vasikka* (MA Esko Rautkorpi 1969—70) / Sum *küllä se on hüvin süönüit; semmonel lahonnut kanto* (MA Raimo Hämäläinen 1967—68) / Piht *se külu olovah halaväntunut; se_ön siks kärsinüit ihmine* (MA Raija Lehtinen 1970—72). Varsin yleiseltä näyttää kuitenkin nykyään se käsitys, että **k*-loppuisiin muotoryhmiin rinnastuva nominatiivi olisi levinnyt lännestä kaikkiin lauseasemiin. Rapolan mukaan näin on tapahtunut juuri länsi-, keski- ja pohjoissavolaisissa murteissa, joissa essiivi ei ole sopinut attribuutiksi eikä predikatiiviksi: *katkennuk käsi, kuollum mies* (SKÄHL s. 314; ks. myös Turunen, ISMÄH s. 129). Joitakin tällaisia esimerkkejä on myös MA:n kokoelmissa (Sul Sääm Kart KanK), mutta niiden alkuperäisyyden selvittäminen jää myöhempien tutkimusten varaan.¹⁴ Läntinen nominatiivi on tosin saattanut levitä savolaismurteiden länsiosiin, mutta vain sinne, missä se on ensin päässyt liittotempuksista hallitsevaksi vartalotyyppistä riippumatta; näin on aivan viime aikoina käynyt jo Mäntyharjun murteessa: *sitā on nīv väsinüü iltasela; se ol itsestā o-, opiskellum mies* (MA Pentti Suihkonen 1974). Silti esimerkiksi Päijät-Hämeessä (samoin Kaakkois-Hämeessä) on erotukseksi liittotempusten partisiipista omaksuttu *nne^x*-loppuinen analoginen nominatiivityyppi *oppinne^x* (Terho Itkonen, Vir. 1969 s. 145), joka on päässyt myös Mäntyharjun murteeseen:

¹⁴ Kyseessä voisi olla jo uudempi puhekielinen kanta (lievänkin provosoinnin tuotama?) tai pelkkä merkintätottumus; vrt. Juv *se kiehunu(t) mäeto* (Ruoppila — Soutkari, SML s. 106).

savolaismurteet, joissa itsenäiset *t*-loppuiset partisiipit ovat yhtenäistyneet vokaalistoltaan: *märännet*, *oppinet*, *kuollet* (Kettunen, Suomi IV:8 s. 17, 71). (SKNA 3714). Samaa syntaktisen eron merkitystä osoittavat Vermlannin *min_ole paljonkil liikkunem mies* (SKNA 152); vrt. *semmoista vesittiinettä* [puuta]

Merkittävin syy siihen, että keskeisten savolaismurteiden itsenäinen partiisiippi on säilynyt läntiseltä vaikutukselta, on luonnollisesti liittomuotoihin levinneen *-t*:ttömän nominatiivin rajoittunut vartalotyyppijakauma, joka puolestaan on vokaaliloppuaan myöten varsin kiinteästi sidoksissa vastavaan pitempään essiiviin. — Myöskään kaakkoismurteiden sisäheittoisella nominatiivilla ei ole ollut mahdollisuuksia päästä itsenäisen partiisiipin asemaan, kun sitä ei ole hyväksytty edes kaikkiin liittotempuksiin. — Niissä savolaismurteissa, joissa tyyppi *ollu^x*, *antanu^x* on vartaloittain laaja-alaisempi, on ollut edellytykset myös lauseasemasta riippumattomaan foneettiseen yhdenmukaistamiseen (*kuollum mies*). Nykytilanne osoittaa kuitenkin, että jo varhain eriytyneet syntaktiset funktiot pyrkivät vieläkin pysymään erossa toisistaan.

*

Etelä-Savon murteiden nykyiset partiisiippivariantit perustuvat siis alkuaan yksikön ja monikon nominatiivin sekä konsonanttivartaloisen essiivin vaihteluun. Toisin kuin muissa savolaismurteissa ne ovat joutuneet eri suunnilta tulleiden vaikutteiden kohteeksi, mikä on luonut pohjaa myös omille analogiamuodosteille. Kaikessa kirjavuudessaan tämä kehityskulku antaa viitteitä muidenkin murteiden partiisiippisysteemin selvittelyyn.

1. *t*-loppuinen nominatiivi (*ollut*), jota käytetään yhä edelleen liittotempusten ulkopuolisissa tapauksissa, edustaa selvästi alkuperäistä kantaa. Ilmeisesti sitä on käytetty aluksi vielä essiivin rinnalla myös liittotempuksissa (vrt. itäisten savolaismurteiden ja karjalan edustukseen), joissa nämä muodot ovat vaihdelleet predikatiivin ja predikatiiviadverbiaalin tapaan (*hän on kuollut* ~ *kuollunna*; vrt. *hän on sairas* ~ *sairasna*). Rajatapauksena tai jäänteinä essiivin vanhasta, irrallisemmasta funktiosta mainittakoon yleisesti mm. Etelä-Savon murteissa esiintyvä lausetyyppi *hän on kuollunna* (nykyään myös *kuollu*) *kauan*, esim. KanN *se oj jo, kolomattatoista vuotta on kuollunna* | MänH *ne tahtõ ollan nī kauvaŋ kuolluna* (SKNA 3709) | Risna *joha se o, kakskümentäkõlm vuotta kuolna* | Antt *joha se niit o pitkã kuolna*. Essiivi on kuitenkin pian päässyt hallitsevaksi kaikissa liittotempuksissa, ja yksikön nominatiivi on jäänyt vain itsenäisen partiisiipin sijaksi. Monikon nominatiivi on taas säilynyt tavallaan rajatapauksena, ja liittotempuksissa sen keskeiseksi tehtäväksi on inkongruenssin vuoksi tullut monikon ilmaiseminen (subjektittomat lauseet).

2. Konsonanttivartaloisessa essiivissä on jo ilmeisen varhain alkanut haplogoginen lyheneminen. Ilmiö ei kuitenkaan ole kaikissa savolaismurteissa yhtä

pitkällä, vaan niissä on havaittavissa ainakin kolme erilaista vyöhykettä: konservatiivisimmalla kannalla ovat pohjoisimmat savolaismurteet (ja yleensä laita-alueet), ja pisimmälle tässä kehityksessä ovat päässeet Etelä-Savon murteet. Vyöhykkeiden mukaan haplogoginen lyheneminen on todennäköisesti alkanut vokaalivartaloista (*viennä, antanna, lämmittännä*), seuraavaksi ovat joutuneet mukaan 3- ja useampitavuiset *t*-loppuiset vartalot (*tarena, tarvinnä, osanna*) ja vihdoin 2-tavuiset konsonanttivartalot (*tehnä, männä, tiennä*) *l*-, *r*- ja *s*-vartaloita lukuun ottamatta. Lyheneminen on puolestaan loitontanut essiiviä sen alkuperäisestä funktiosta, mikä on tehnyt siitä tavallaan yleispätevän partisiippivariantin ja tukenut sen vakiintumista kaikkiin liittotempuksiin.

3. Kaakkoismurteissa on savolaismurteiden eroamisen jälkeen päässyt vallalle laaja sisäheittoilmiö, joka on johtanut paitsi morfologisesti myös syntaktisesti yleispätevään *olt, ottant* -tyyppiseen nominatiiviin. Tämä on levinnyt sittemmin koko sisäheiton myötä melko kauas pohjoiseen, mutta savolaismurteissa vanhastaan vallinneen nominatiivi-essiivi-systemin vuoksi se on hyväksytty vain niihin liittotempuksiin, joissa sen asemaa ei ole tajuttu enää predikatiiviseksi: keskeinen merkitys on jo frekvenssinsä vuoksi ollut kielteisellä imperfektillä. — Itämurteiden partisiipin kehityksessä on toinenkin ilmiö, jossa näkyy selvästi kielteisen imperfektin vaikutus, joskin hiukan erisuuntaisena: kaakkoismurteiden länsilaidalla sekä Kaakkois-Hämeen Iitin ryhmässä esiintyy vokaalipidennyksen (*h:n*) sisältävä aktiivin II partisiipin essiivi *ollunnä ~ ollunna ~ ollunnah* (jopa *ollunnai*). Sekä Kettunen että Lindén selittävät sen omistusliitteiseksi, joskin Lindén joutuu toteamaan vokaalipidennyksen ja *i:n* poikkeuksellisuuden *h:n* rinnalla. (Kettunen, SM III B s. 68; Lindén, KHMÄH I s. 51, 115.) Juuri nämä Kaakkois-Hämeen murteiden »poikkeukset» viittaavat koko essiivityypin alkuperään, nimittäin savolaismurteisiin, joiden essiiviin usein liittyy kielteinen liitepartikkeli *-a^x, -ä^x* tai *-i^x*: MänH *eikä sinä kauvav vīpūnnä* (SKNA 9635) / Juv *enkä minä sitä nähūnnä* (SKNA 359) / Antt *em minä parannä* / Hir *se ei tietänä, tietännäis sitä* (SKNA 7447).¹⁵ Lindén olettaa kaakkoishämäläisen essiivin alkuperäiseksi, mutta kyseessä on mitä todennäköisimmin savolaismurteista levinnyt partisiippivariantti, johon kuuluvaksi on tajuttu myös kielteinen liitepartikkeli.

4. Sisäheittoinen nominatiivi on Etelä-Savon murteissa saanut vielä liikkeelle muutosprosessin, joka on johtanut täydelliseen lyhyen essiivin muoto-

¹⁵ Etelä-Savon murteissa *a^x, ä^x* -liitepartikkeli ei muuten enää ole produktiivinen; aktiivin II partisiipissa sille onkin ominaista, että se on usein säilyttänyt juuri alkuperäisen essiivin, esim. Vermlannin sav. *ollu, tehni*, mutta *ollunnä, tehniännä* sekä myös *antannä*.

sarjaan: myös *l-*, *r-* ja *s-*vartaloista on ruvettu käyttämään lyhyttä essiivityyppiä *olna* ~ *olla*, *purna*, *pesnä* jne. Näin on päädytty yhtenäiseen, vartalo + pääte -jäsenystävän mukaiseen essiiviin, jolla ei ole enää mitään vartalotyyppirajoituksia (ks. kaaviota).

Kaavio. Liittotempusten aktiivin II partisiipin essiivi ja nominatiivi (yksikkö) Etelä-Savon murteissa (harvinaisemmat variantit merkitty sulkeisiin)

Vartalotyyppi	Essiivi		Nominatiivi
1-tav.	(vienänä)	<i>vienä</i>	<i>vient</i> (vieni)
2-tav.	<i>a, ä</i>	—	<i>antana</i> <i>antant</i> —
	<i>t</i>	(tieninä)	<i>tienä</i> <i>tient</i> (tieni)
2-tav.	—	<i>lähtenä</i>	<i>lähtent</i> —
	<i>l</i>	<i>kuolluna</i>	<i>kuolt</i> <i>kuollu</i>
	<i>r</i>	<i>purruna</i>	<i>pur</i> <i>purru</i>
	<i>s</i>	<i>juossuna</i>	<i>juost</i> <i>juossu</i>
	<i>h</i>	(tehninä)	<i>teht</i> (tehnü)
	<i>n</i>	(männinä)	<i>mänt</i> (männü)
2-tav.	<i>i</i>	—	<i>oppina</i> <i>oppint</i> —
2-tav.	<i>o</i>	—	<i>sanona</i> <i>sanont</i> —
2-tav.	<i>u, ü</i>	—	<i>puhuna</i> <i>puhunt</i> —
3-tav.	<i>a, ä</i>	—	<i>parantana</i> <i>parantant</i> —
	<i>le</i>	<i>kävellinä</i>	<i>kävelnä</i> <i>kävelt</i> <i>kävelli</i>
	<i>ne</i>	—	<i>tarena</i> <i>tarent</i> —
	<i>ise</i>	<i>karissuna</i>	<i>karisna</i> <i>karist</i> <i>karissu</i>
	<i>itse</i>	—	<i>tarvina</i> <i>tarvint</i> —
3-tav.	<i>i</i>	—	<i>kuleksina</i> <i>kuleksint</i> —
3-tav.	<i>u, ü</i>	—	<i>asettuna</i> <i>asettunt</i> —
3-tav.	<i>oi, öi</i>	—	<i>haravoina</i> <i>haravoint</i> —
* <i>ada, ädä</i>	—	<i>osana</i>	<i>osant</i> —
* <i>eda, edä, ede</i>	—	<i>katkena</i>	<i>katkent</i> —
* <i>ida, idä</i>	—	<i>lämminä</i>	<i>lämmint</i> —
* <i>oda</i>	—	<i>hajona</i>	<i>hajont</i> —
* <i>uda, üdä</i>	—	<i>kirnuna</i>	<i>kirnant</i> —
refl.verbit	—	<i>pistäinä</i>	<i>pistäint</i> —

5. Yhä edelleen on savolaismurteissa säilynyt myös alkuperäinen essiivityyppi *ollunna*, *purrunna*, *pešinnä*, joka on sittemmin johtanut vielä yhteen uuteen partisiippimuotoon, nimittäin *-t:ttömään* nominatiiviin, jos sitä ylipäänsä voi kutsua nominatiiviksi. Länsimurteisella loppukahdenteisellä nominatiivilla ei ole ollut edellytyksiä levitä sellaisenaan savolaismurteiden vakiintuneeseen systeemiin, ja niinpä se on mukautettu lyhentymättömän essiivin rinnakkaisvariantiksi; tähän on sitä paitsi ollut jo entuudestaan hyvä vaihtelumalli passiivissa: *on tehtinä* ~ *tehtü*. — Kaavio osoittaa lisäksi, millaiseen morfologiseen symmetriaan *-t:ttömän* nominatiivin kautta on päädytty eteläsavolaisessa partisiippijärjestelmässä. — Vaikka uusi tyyppi on alun perin omaksuttu vokaaliloppuisena, on pian päässyt liikkeelle toinen läntinen vaikutusaalto, joka on tuonut rinnalle myös loppukahdenteisen variantin. Tämä näkyy erittäin hyvin Etelä-Savon länsilaidalta, missä tuo uusi vyöhyke on vielä hyvin kapea. Toisaalta on otettava huomioon myös itäisten savolaismurteiden erilähtöinen *ollu(k)*-edustus, joka liittyy säilyneen

t-loppuisen nominatiivin kautta karjalan kielen partisiippisysteemiin.

Läntisemmissä savolaismurteissa kiinnittää vielä huomiota *-t:ttömän* nominatiivin ikäkysymys. Olen jo aiemmin todennut, että tyyppi on Etelä-Savossa ilmeisen nuori, ehkä nuorempi kuin Pohjois-Savossa, kun taas Vermlannin savolaismurteissa se lienee melko iäkäs. Näistä eroista huolimatta on kehitys ollut joka puolella aivan samansuuntaista; eri aikoina tapahtunut läntinen kosketus on siis johtanut varsin pitkän ajan kuluessa yhtenäiseen lopputulokseen, viimeksi Etelä-Savossa, jonka tavallista mutkikkaampi partisiippi-systeemi on näin kauan pitänyt puolensa vierasta vaikutusta vastaan.

6. Edelleen on ratkaisematta kysymys, onko aktiivin II partisiipin essiivi kuulunut alkuaan kaikkiin suomen murteisiin vai onko se syntynyt vasta savolaismurteiden erikoiskehityksen aikana. Savolaisalueen ulkopuolella sitä tavataan länsimurteissa vain Kaakkois-Hämeen Iitin ryhmässä sekä kapealla vyöhykkeellä tämän itäpuolisissa kaakkoismurteissa; yhtenäinen levikkialue sekä myös aiemmin mainitsemani vokaalinpidennys (*ollunnä*), joka on tulkittava liitepartikkeliksi, viittaavat selvästi savolaiseen lainaan. Tosin Lindén pitää kaakkoishämäläistä edustusta alkuperäisenä ja perustelee käsitystään Tunkelon teorialla, jonka mukaan karjalan kielenkin mutkikas partisiippisysteemi pohjautuisi lounaismurteista saatuun essiiviin. Tällainen useiden täysin vieraiden tyyppien lainautuminen vaikuttaa oudolta, kun jo savolaismurteista näkyy, miten suurin rajoituksin partisiippivariantteja on otettu vastaan ja miten ne on muokattu omaan järjestelmään sopiviksi. Sen sijaan savolaismurteet ja karjala osoittavat tässä suhteessa niin suurta yhdenmukaisuutta, että koko savolaisedustuksen alkuperän selvittelyssä lieneekin syytä lähteä muinaiskarjalasta. Ovatpa essiivin nykyiset levikkisuhteet kuinka myöhäisiä tahansa, on essiivi ollut jo edellä mainitun predikatiivisen vaihtelun perusteella täysin mahdollinen, jopa aivan todennäköinen, kaikissa suomen murteissa. Länsimurteissa ja kaakkoismurteissa sekä toisaalta savolaismurteissa on kuitenkin yksi huomattava perusero, jonka vuoksi essiivi on voinut hävitä jäljettömiin länsi- ja kaakkoismurteista: näissä molemmissa aktiivin II partisiipin nominatiivi on joutunut laajan äännevuorotuksen piiriin, edellisissä sananloppuisten konsonanttien kadon ja vaihtelun, jälkimmäisissä *u:n* ja *ü:n* sisäheiton yhdeksi osaksi. Kummassakin tapauksessa on syntynyt syntaktiselta funktioltaan hämärtyneyt, morfologisesti yleispätevä partisiippityyppi, joka on helposti yksinomaistunut kaikkiin lauseasemiin.¹⁶

Savolaismurteissa sekä essiivi että nominatiivi ovat säilyneet mainitunlaisilta äännevuorotuksilta, ja sen sijaan partisiipin syntaktinen ja morfo-

¹⁶ Taulukko (ed. s.) osoittaa myös, miten vähäinen indikatiivin perfektin ja plusquamperfektin, siis tyyppillisten essiivitempusten, frekvenssi on kerronnassakin muihin liittotempuksiin verrattuna.

loginen asema on päässyt ensiksi ohjaamaan kehitystä. Varsinkin etelä-savolaisissa murteissa ovat eri aikoina eri suunnilta tulleet vaikutteet merkinneet koko systeemin jatkuvaa uudelleenjäsentymistä, ja niinpä niissä on päädytty hyvin monikerroksiseen, mutta tavallaan selkeään ja jopa symmetriseen järjestelmään. Muihin murteisiin verrattuna tämä lopputulos osoittaa, miten kiinteästi äänne-, muoto- ja lauseopilliset seikat ovat voineet kytkeytyä toisiinsa puhutun kielen kehityksessä ja miten eri suuntiin ne ovat tätä kehitystä murteittain johtaneet.

The past active participle in South Savo dialects

Aila Mielikäinen

Problems relating to the past active participle in Finnish dialects have hitherto been dealt with from the point of view of historical phonology although they belong just as much to the province of morphology and syntax. In explaining the participle system of the Eastern Finnish dialects in particular, the relationships of stem types, cases, and sentential constituents must be taken into consideration.

The South Savo dialects at present form compound tenses (A) with the following variants of this participle: 1) the consonant-stem essives *olluna* (unshortened) and *antana*, *olna* (shortened), 2) the syncopated nominative *olt*, 3) the *t*-less nominative *ollu(s)*, and 4) the nominative plural *ollēt* ~ *ollēte*. The nominative singular of the independent participle (B) is always of the *t*-final type *ollut*.

[The nominative singular of the independent participle (*kuollut mies* 'dead man') represents the oldest form in the Savo dialects. At an early stage, the essive was generalized completely in the compound tenses after first varying with the nominative when appearing as the complement: *hän on kuollut* ~ *kuollunna* 'He is dead/has died', c.f. *hän on sairas* ~ *sairasna* 'He is ill'. The essive of the participle in *-nut/-nūt* was soon shortened (*vieninnä* > *viennä*, *antanunna* > *antanna*, *tehnännä* > *tehnä*), with the original form preserved only in *l*, *r*, and *s* stems and also to some degree in other bisyllabic consonant stems and in monosyllabic stems with a syllable count comparable to the latter (*ollunna*, *purrunna*, *pešinnä*; *tehnännä*, *männännä*, *vieninnä*).

The syncopated nominative (*olt*, *antant*) of the Southeast dialects spread into South Savo where it was not, however, perceived as a genuine nominative. Therefore its occurrence is restricted to

those compound tenses in which the position of the participle does not clearly constitute a complement. The forms in question, in fact, consist only of the negative imperfect (*ei teht*), the affirmative and negative perfect of the conditional and potential (*olis* ~ *ei olis teht*, *lie* ~ *ei liet teht*) as well as, sporadically, the other negative compound tenses (*ei olet teht*, *ei oli teht* ~ *tehnä*).

Having become established in the South Savo dialects, the syncopated nominative caused the subsequent analogical formation of essives of the type *olna*, *purna*, *pešnä*, which are not found in other Savo dialects.

Another fairly recent arrival in Savo is the nominative type *ollu(s)*, *antanu(s)* which has spread from the Western dialects. It has, however, been adapted to the established, native participle system as an alternative form of the unshortened essive: the *-(n)na/- (n)nä* ending in forms of the type *ollu(n)na*, *purru(n)na* could easily be omitted, thus yielding "nominatives" of the type *ollu*, *purru*, which originally ended in a vowel. Their stem type distribution is the same as that of the unshortened essive.

In the Western and Southeastern dialects, the nominative of the past active participle (*ollut*) has undergone extensive sound change: in the former, *-t* and *-k* have merged (*ollu^k*) while in the latter *u* and *ü* have been subjected to syncope (*olt*). In both cases, this has resulted in a participle type of indefinite syntactic function but wide morphological application which was quickly generalized in all syntactic positions, thus obviating the possibility of an essive complement. No comparable sound changes occurred in the Savo dialects: on the contrary, syntactic and morphological factors have been able to influence the development of the nominative and essive. The

nominative singular has remained the case of the independent participle while the *essive* has been generalized in the compound tenses, later acquiring variant forms. The nominative plural, which is

usually replaced by the incongruent singular, is as it were on the border between these two and is no longer used except to stress plurality as, e.g. in sentences with an unexpressed subject.

Osoite:

Address:

Suomen kielen ja viestinnän laitos
Seminaarinkatu 15
SF-40100 Jyväskylä 10